

Visibilitzar o marcar

M. Carme JUNYENT (editor),
Visibilitzar o marcar.
Repensar el gènere
en la llengua catalana,
Editorial Empúries,
Barcelona 2013.

Heus aquí un llibre que tracta un tema polèmic entorn del gènere en la llengua catalana, cosa que ja es manifesta intencionadament des de la mateixa portada, en què M. Carme Junyent opta per la forma no marcada «editor» en lloc de la que li pertoca des del punt de vista gramatical —vg., en aquest sentit, l'exemple 2b de la p. 53—. *Visibilitzar o marcar. Repensar el gènere en la llengua catalana* són les actes de la jornada que el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA), que Junyent dirigeix, va celebrar el 19-3-2010 a la Universitat de Barcelona. A l'acte hi assistiren nombrosos especialistes en la matèria, que desbordà les expectatives dels organitzadors. El motiu de la jornada era revisar com havien afectat la llengua catalana els diversos criteris que s'hi havien aplicat per fomentar, en termes de Gabriel Bibiloni, «aquell invent tronat anomenat “llenguatge no sexista”».

Sembla que la causant immediata de tot l'embolic va ser una de les ponents, Eulàlia Lledó, que, cinc anys abans de la jornada, havia revisat l'opuscle editat per la Generalitat *Marcar les diferències: la representació de dones i homes a la llengua* (2005). Lledó, en la intervenció que Junyent recull i servint-se d'una relació diacrònica d'exemples (pp. 27-46), s'encarrega de proporcionar tot d'usos de desdoblaments que s'adiuen a la perfecció a la màxima que «els canvis en l'ús

de la llengua ajuden a canviar [...] el lloc i la percepció de les dones en [...] el món» (p. 46), capgirament adaptat d'aquella que els lingüistes solen predicar.

On radica el malentès de tot plegat? Es pot dir que en un error terminològic o, més ben dit, semàntic. I és que, ben sovint, s'ha substituït el mot *sexe* pel de *gènere* en molts contextos en què, en realitat, es parlava del segon. En altres termes: mentre que el sexe és un tret biològic que afecta els éssers vius, el gènere és una paraula que, entre altres significats, té el de categoria gramatical. El gènere, en català, només pot ser masculí (no marcat) o femení (marcat), però és absolutament arbitrari. Així, doncs, no podem identificar el gènere gramatical amb el sexe: els objectes tenen gènere masculí o femení, però no són ni mascles ni femelles. L'arbitrarietat del gènere ens la demostra l'estudi d'altres llengües, les quals poden tenir, també, gènere neutre (com l'alemany) o, fins i tot —com aclareix Junyent (p. 10)—, fonamentar aquesta categoria gramatical en altres trets (animat/inanimat, o humà/no humà).

És per influència de l'anglès, una llengua sense gènere i en què el masculí i el femení es refereixen al sexe —i que, per tant, és una llengua que ha desenvolupat formes per a saber, per exemple, si es parla d'un *doctor* o d'una *doctora*—, que el català ha calcat sense miraments aquest procediment. A això s'hi afegeix el problema que l'anglès, en ser una llengua sense gènere, no en té cap de no marcat que inclogui el marcat o, pel que fa al cas, no té un masculí genèric que inclogui el femení. I aquí és on comencen els desdoblaments que tenen la seva tradició més rònega i classista. Aquests desdoblaments que s'incorporen al català tenen dos efectes fonamentals: el d'afegir una marca de femení allà on no cal i, encara més greu, el de portar la llengua a combinacions abstruses, sobretot pel que fa a la concordança de noms i complements (vg., en aquest sentit, la perla que Junyent ofereix a la p. 11).

Entre les intervencions de línia més institucional, i una de les més assenyades que recullen aquestes actes, hi ha la de Neus Nogué (pp. 47-66), que, a propòsit del tema del llenguatge no sexista, se situa en una posició intermèdia, defensant que tota opció estilística que es proposi al respecte ha de complir tres requisits: ser gramatical, no atemptar contra l'economia lingüística i no provocar interpreta-

cions no volgudes (pp. 47-48). Nogué mateixa encunya l'expressió, ben trobada, de «política d'aparador» (p. 48) per fer referència al conjunt de fórmules escrites que, amb la finalitat de no discriminar la dona tot *visibilitzant-la* a través del llenguatge, simulen construir una societat igualitària. També cal destacar les paraules de l'ex-president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, Joan Martí i Castell (pp. 69-79), que repassa els canvis introduïts, respecte del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, en el DIEC i en el DIEC2. En aquests darrers, pel que fa al leuari que designa càrrecs i oficis, s'hi desenvolupen formes femenines; quant a les definicions, s'hi suprimeixen expressions susceptibles d'implicar un tractament sexista o s'hi substitueix el mot *home* per un de no marcat; i, en relació amb els exemples, se n'hi afegeixen de nous per tal d'obtenir una representació equilibrada de l'home i la dona en el diccionari.

De totes maneres, com diu Martí i Castell (p. 74), «pretendre que cal esporgar de les llengües aquells elements que són condicionats ideològicament és fer abstracció de com es formen els idiomes». Què s'hauria de fer, per exemple, amb les expressions que provenen del món cristià, la majoria de les quals s'han lexicalitzat? ¿S'haurien d'eliminar de l'ús lingüístic expressions com *Déu meu!*, *Verge santa!*, *si Déu vol*, *Déu n'hi do!*, *per l'amor de Déu*, *tot déu*, *de cal déu*, *ser alt com un sant Pau*, *ser fariseu*, *rentar-se'n les mans (com Pilat)*, *ser un Judes*, *fer Pasqua abans de Rams* o el mateix *adéu*? Ni l'ús d'expressions de base religiosa fa més creients els parlants ni l'ús del masculí genèric els fa més masculistes. Confondre la gramàtica amb la realitat és incorrecte: les gramàtiques són una convenció.

Estirant la corda, es pot dir que semblantment ocorre amb l'obsessió d'alguns a oposar-se al sentit genèric del terme *home* (pp. 77-78). Cal recordar que, en llatí, *hōmo* tenia relació amb *hūmus* («terra») i que, per tant, tenia el significat d'«ésser terrenal» (mascle o femella) per contraposició a «ésser diví». Per al sentit de mascle, es recorria a *vīr*, que, en català, ha donat els derivats *viril*, *virilitat* o *virilment*. Si no s'ha de ser sexista lingüísticament parlant, ¿caldria proposar, aleshores, de l'*homo sapiens*, la versió *mulier sapiens*? I, més encara, si hom s'oposa al sentit genèric de *home*,

¿s'haurien de qüestionar, com a mínim, atès que provenen de HŌMO i fan referència indistintament a homes i dones, les formes *hom*, *tothom* (vg., pel que fa a aquest, l'excel·lent editorial del núm. 55 de *Els Marges*), *prohom*, *homenatge*, *humà*, *humanista*, *humanisme*, *humanitari*, *humanitat* i *homicidi*? Per motius similars, ¿caldria qüestionar els derivats de *pare* com *padrina*, *casa pairal*, *pàtria*, *expatriar*, *patrimoni* (el patrimoni de les dones seria el *matrimoni*?), *patrocini*, *parricidi* o *empadronar-se*?

Per a arrodonir aquest tema, als textos de les actes en qüestió caldria afegir-hi les aportacions de Gabriel Bibiloni (els articles aplegats sota el títol «Llenguatge, gènere i sexe», *L'Espira*, 21-3-2009 i 25-4-2009) i, més recentment, de Neus Nogué i Montserrat Cortès-Colomé (coordinadores del monogràfic «Sobre el gènere i el sexe en les llengües», *Caplletra*, núm. 54, 2013). El llibre de Junyent, que inclou una reveladora introducció

d'aquesta lingüista (pp. 9-23), a part de les ponències, recull un resum de les intervencions que es feren al final de la jornada (pp. 139-169) —entre les quals cal destacar una de les més estimulants, la de qui va cloure l'acte, el desaparegut Joan Solà— i, en forma d'apèndix, dos textos afegits del camp de la lingüística i l'«Acord sobre l'ús no sexista de la llengua», fruit del grup de treball, aquest darrer, que es va constituir arran de la jornada. Des del punt de vista normatiu, malgrat el castellanisme *desperdici* (p. 129) i l'ús semàntic dubtós del verb *abocar* (p. 143), es pot dir que és una edició bastant acurada.

El problema dels desdoblaments en català preocupa especialment quan, com afirma Junyent *off the record*, es troba ben viu a les escoles. És per això que, en aquest sentit, cal conscienciar els docents que formaran les noves generacions del país. Diu Jordi Puntí (p. 137), adduint exemples similars, que aquesta

mena d'expressions es presten, fàcilment i literàriament, a una «voluntat paròdica». Això fa pensar en aquells versos de Salvador Oliva, que, en els anys vuitanta del segle passat, valent-se d'un joc de paraules mitjançant el gènere en català, feien: «un tren no pot ser el mascle d'una trena, / ni és una fila el femení d'un fil, / ni vila no designa *dona vil*, / ni mai no fan l'amor el be i la bena». Recordant, també de la mateixa dècada, el lema de la magnífica campanya de sensibilització del català que la Generalitat va impulsar sortint de la dictadura, sembla lícit que, per a col·laborar amb l'idioma i eradicar-ne els usos aberrants, es recomani la lectura del llibre que Junyent acaba d'editar, exponent de la feina ben feta, el qual no va destinat exclusivament als professionals, sinó que, com la llengua, és «cosa de tots». ◆

NÚRIA LEÓN MERCADER
Universitat de Barcelona

Petit atlas lingüístic

Joan Veny,
Petit atlas lingüístic del domini català, volum 4,
Institut d'Estudis Catalans,
Barcelona 2013.

Joan Veny és conegut des de fa una bona pila d'anys gràcies a la ingent tasca que ha dut a terme durant molt de temps en l'estudi de la llengua catalana, que inclou moltes de les obres més emblemàtiques i ambicioses de la dialectologia catalana. Avui dia la seva obra encara continua essent de referència en tot l'àmbit de la catalanística.

El *Petit atlas lingüístic del domini català* (PALDC) és una d'aquestes obres que no ens poden deixar indiferents, ni als filòlegs ni a les persones que tenen

interès per la llengua i per conèixer-la amb més profunditat. Tan sols amb un cop d'ull ràpid ja podem percebre la gran quantitat de feina i de dedicació que hi ha al darrere.

Tal com especifica el Veny mateix en la introducció, aquest quart volum —amb referències al lèxic del camp i els cultius— conté 121 mapes seleccionats dels 200 que conformen el volum quatre de l'*Atlas lingüístic del domini català* (1 de comparatiu, 26 mapes fonètics i 94 mapes lèxics). El volum l'inicien dos mapes introductoris: el primer amb els 190 punts d'enquesta i el segon amb les comarques que formen tot el territori de parla catalana.

Amb aquesta varietat de mapes el lector pot descobrir àmpliament l'enorme riquesa de la nostra llengua plasmada en la variació lingüística: per exemple, en quines zones es diu *ordi*, *civada* o *avena*, com també la variació fonètica de la lletra *o* a l'hora de pronunciar la paraula *jou*. I tot això, acompanyat d'uns mapes d'una qualitat molt bona, ben fets i ben cartografiats.

Cada mot estudiat apareix numerat des del 461 fins al 581, primer i últim respectivament. L'estructura de les pàgines és clara i adequada. Sota la paraula o el sintagma que s'analitza hi ha la referència corresponent al mateix mot o sintagma de l'ALDC. Tot seguit hi ha referències etimològiques i les explicacions que complementen el mapa i en guien la interpretació. En alguns casos les explicacions necessà-

ries per a una interpretació correcta del mapa són força llargues i aleshores apareixen a pàgina sencera, amb el mapa corresponent a la pàgina següent (sempre a la dreta perquè no calgui girar full).

Un cop ja s'han presentat tots els mapes, hi ha la llista amb la bibliografia consultada, pràcticament exhaustiva. Després apareix una llista terminològica amb les paraules més usuals del camp de la llengua i la dialectologia, molt útils per a tots aquells lectors que no són grans entesos d'aquesta disciplina. Un índex alfabètic de mots clou el volum.

Tota l'obra desprèn qualitat de principi a fi, tant en les explicacions lingüístiques que hi apareixen com en els mapes que les acompanyen. També és destacable la utilitat, com dèiem, dels índexs que trobem al final del llibre, que permeten, en tot moment, localitzar qualsevol paraula relacionada amb aquest camp semàntic i que ha aparegut prèviament en algun dels mapes.

Ara bé, malgrat que la feina de Veny és constant i molt acurada, el projecte que porta a terme amb els atlas encara es troba en una fase intermèdia. Cal tenir en compte les dificultats inherents que planteja, tant logístiques com editorials, així com la relativa lentitud que suposa haver de revisar tants aspectes i tan diversos. Tot i això, no tenim cap dubte que el seu esforç acabarà superant tots els esculls. ◆

ABEL CARRETERO ERNESTO
Universitat de Barcelona